

Filosoofia ajaloo uurimisest angloameerika traditsioonis G. Berkeley vaadete käsitlemise näitel

Roomet Jakapi

Filosoofia osakond, Tartu Ülikool

Artikli eesmärgiks on kirjeldada, kuidas toimub filosoofia ajaloo uurimine angloameerika traditsioonis. Keskendun George Berkeley vaadete käsitlemisele, mis oli mu uurimistöõ põhisuunaks ligikaudu aastatel 1995–2007. Isikliku kogemuse najal selgitan, millised tavad valitsevad professionaalses filosoofia ajaloo uurijate kogukonnas. Tutvustan erinevaid lähenemisviise ja tõekspidamisi, millest selle valdkonna asjatundjad nimetatud traditsioonis lähtuvad, ja selgitan ka enda positsiooni selles raamistuses. Leian, et filosoofia ajalugu tasub uurida sügavuti, kuid ei mõista hukka ka pealiskaudsemaid lähenemisi. Tutvustan tüüpilisi probleeme, lahendusi ja võtteid, millega filosoofia-ajaloolane tekstide tõlgendamisel kokku puutub. Artikli viimastes osades kirjeldan lähemalt oma kogemust Berkeley keelekäsituse detailisel uurimisel. Ühe konkreetse debati näitel selgitan, mille üle ja kuidas filosoofia-ajaloolased väitlevad.

Märksõnad: Berkeley, analüütiline filosoofia, ratsionaalne rekonstruktsioon, ajalooline rekonstruktsioon

1. Sissejuhatus

Artikli eesmärgiks on kirjeldada läbi isikliku kogemuse, kuidas toimub lääne- maisel filosoofia ajaloo uurimine angloameerika traditsioonis. Keskendun George Berkeley (1685–1753) vaadete käsitlemisele, mis oli mu uurimistöõ põhisuunaks ligikaudu aastatel 1995–2007, alustades õpingutest Tartu ülikoolis ja lõpetades publitseerimisega ingliskeelses akadeemilises filosoofia- maailmas.

Artikli ülesehitus on järgmine. Esmalt iseloomustan üldjoontes oma filosoofia ajaloo alaseid õpinguid, tuues esile aspektid ja protsessid, mis olid

Autori aadress: Roomet Jakapi, Filosoofia osakond, Tartu Ülikool, Ülikooli 18, 50090, Tartu. E-post: roomet.jakapi@ut.ee.

minu kui filosoofia-ajaloolase kujunemisel olulised. Sealjuures osutan isikutele, kelle mõju ja roll selle kujunemise juures oli kõige suurem. Seejärel kirjeldan, kuidas toimib rahvusvaheline filosoofia-ajaloolaste kogukond, mis keskendub ühe klassiku (antud juhul Berkeley) loomingu uurimisele. Selgitan, millised tavad ja tõekspidamised sellises kogukonnas valitsevad, miks tasub säärasel moel akadeemilises maailmas tegutseda ja millised on selle tegevuse kitsaskohad. Edasi kirjeldan üldiselt kõnealuses traditsioonis tooni andvaid lähenemisviise filosoofia ajaloole, tuues välja ka enda positsiooni selles raamistuses. Leian, et filosoofia ajalugu tasub uurida põhjalikult, kuid ei mõista tingimata hukka pealiskaudsemaid lähenemisi, kui need filosoofia arengule kaasa aitavad. Artikli teises pooles vaatlen lähemalt filosoofia ajaloo uurimise praktikad, millele on sageli iseloomulik doktriinide omistamine klassikutele, vastuolude täheldamine nende loomingu ja erinevad strateegiad nende vastuoludega toimetulemiseks. Nende joonte näitlikustamiseks esitan ülevahtlikult oma doktoriväitekirja ja sellega seonduvate publikatsioonide poleemilise ja rekonstrueeriva põhisisu. Artikli lõpus teen mõned kokkuvõtlikud järeldused.

2. Juhendajad ja õpetajad

1990ndatel aastatel Tartu ülikooli filosoofia osakonnas pakutav haridus innustas filosoofia-ajaloolistesse tekstidesse süüvima, nende mõistmist taotlema, tekstides väljendatud vaadete vahelisi seoseid otsima ja filosoofia ajalugu tõsiselt võtma. Mõtlemise minevikku sisenemine osutus kütkestavaks, võimaldades muu hulgas tunnetada enda intellektuaalset asupaika maailmas. Selle tänuväärse koolituse eest on vastutavad mitmed õppejõud, aga minu puhul kõige enam Tõnu Luik (1941–2019), kes minu kui filosoofiat kõrvalainena õppiva teoloogiatudengi kiiresti omaks võttis ning mind kahes õppeastmes sisuliselt juhendas. Ta kiitis heaks ka mu isepäise valiku hakata tegelema Berkeley filosoofiaga, mis jäi tema otsestest huvidest eemale, kuid peagi leidis koha ta mõistelistes skeemides.¹ Luige kaasakiskuvad loengud sisaldasid ju ka Descartes'i- ja Leibnizi-esitusi, mis heitsid valgust metafüüsilisele maastikule Berkeley ümber.

Kirjeldatud õpingutel oli ka üks kitsaskoht või eripära, mis ilmnes siis, kui hakkasin sama ülikooli doktorandina kirjutama oma väitekirja jaoks esimest artiklit. Nimelt tundub mulle tagantjärei, et meile ei selgitatud piisavalt, kui oluline on filosoofia ajalukku kuuluvate tekstidega töötamisel suhestuda sekundaarkirjandusega ja ühtlasi esitada omapoolseid selgepiirilisi väiteid, argumente ja tõlgendusi.² Vähemalt ingliskeelses filosoofiamaailmas ei

¹ Berkeley filosoofia juures võlus mind tema seisukoht, et keha on vaimus, mitte vastupidi.

² Oma seisukohta võtma ja argumenteerima innustas meid Eero Loone (sünd 1935), kes tegeles poliitika- ja ajaloo filosoofiaga analüütilises võtmes. Aeg-ajalt külastasin ka Analüütilise

ole ilma nende oskusteta võimalik kaasa rääkida. Arvan, et filosoofia ajaloo uurimisega tasub süstemaatiliselt tegeleda ka rahvusvahelisel areenil. Üksi selles suunas liikuma hakata oli küllaltki keeruline. Kuid ma olen väga tänulik Ülo Matjusele (snd 1942) ja Madis Kõivule (1929–2014), kes minu kui doktorandi isepäist ja käänulist kulgemist ametliku juhendaja rollis toetasid.

Vast kõige raskem sel teel oligi saavutada akadeemilist enesekindlust, täpsemalt öeldes hoiakut, et algupäraste väidete, argumentide ja tõlgenduste esitamine on jõukohane. Antud juhul saabus see enesekindlus tänu kahele asjatundjale, kelle suunava käe all sain mõnda aega tegutseda külaliskraadiõppurina välisülikoolides. Wolfgang Breidert (snd 1937) Karlsruhe ülikoolis oli üldse esimene Berkeley-uuriija (vt Breidert 1987; 1989), kellega sain näost näkku suhelda ja väga spetsiifilisi erialaseid küsimusi arutada.³ Ta aitas mul formuleerida esialgsed uurimisküsimused ja selgitas rahvusvahelise Berkeley-spetsialistide kogukonna tavaid. Michael Ayers (snd 1935) Oxfordi ülikoolis on enim tuntud kahekõitelise Locke'i-teemalise monograafia autorina (1991), ent on avaldanud mitmeid mõjukaid artikleid ka Berkeley kohta (nt 1970). Ühtlasi on ta analüütiline filosoof (Ayers 2019). Ayers kuulas ära mu ideealged, kommenteeris ja julgustas, mõne aja pärast luges läbi ja kiitis heaks mu esimese artikli mustandi. See protsess oli murranguline. Peagi võeti mu artikkel vastu avaldamiseks ühes korralikus ajakirjas (Jakapi 2002a). Naasen oma doktoriväitekirja juurde allpool alajaotustes 7 ja 8.

3. Kogukonnad, konverentsid, üllitised

Filosoofia ajaloos on kõigile tuntud suurkujud, aga ka vähem tuntud ja tundmatud kujud. Varauusaegsete Briti filosoofia suurkujude loomingu uurimisel tegutseb tavaliselt vastav rahvusvaheline, inglise keeles suhtlev kogukond, mis korraldab regulaarselt konverentse, koostab aegajalt artiklikogumikke ja annab välja spetsiifilist teadusajakirja. Nii on see Locke'i, Hume'i ja ka Berkeley puhul.⁴ Tegutseb Rahvusvaheline Berkeley-Ühing, ilmub ajakiri *Berkeley Studies*. Kogukond võtab kohe arutluse alla uued teemakohased ingliskeelsed monograafiad ja rõõmustab alliktekstide uute tõlgete üle, mis erinevates keeltes ilmuvad. Samuti pannakse kohe tähele teemakohaseid artikleid, mis ilmuvad sellistes juhtivates filosoofia ajaloo üldajakirjades nagu *Journal of the History of Philosophy*, *British Journal for the History of Philosophy*, *Archiv für Geschichte der Philosophie* ja *History of Philosophy Quarterly*.

filosoofia seminari, kus kõige enam avaldas muljet Madis Kõivu mõtteselgus. Muljet ja mõju avaldasid ka Kõivu näidendid, millest mitmed tegelevad filosoofia ajalooga.

³ Breiderti vaarisa Karl Weihrauch (1841–1891) oli meteoroloog ja professor Tartu ülikoolis.

⁴ Varauusaegsete Mandri-Euroopa filosoofide loomingu uurimisel ei pruugi inglise keel domineerida. Nt rahvusvaheline Leibnizi-uurijate kogukond suhtleb kõnes ja kirjas päris mitmes keeles. Viimasele asjaolule juhtis mu tähelepanu Markku Roinila.

Niisuguses professionaalses kogukonnas tegutsemine eeldab, et oma teemat uuritakse põhjalikult ja detailselt, tulemusi avaldatakse kõnes ja kirjas vastavalt väljakujunenud tavadele, vormidele ja normidele. Diletantlikud katsetused, isemõtlejalikud heietused ja provintslikud veidrused ei lähe läbi.

Berkeley-uurijate kogukond on suhteliselt väike, nii et aktiivselt selles vallas tegutsev inimene kohtab aastate jooksul enamvähem kõiki teisi kogukonna liikmeid, kes sel ajal tegutsevad. See tekitab kokkukuuluvustunnet, virgutab intellektuaalselt, aitab kaasa publitseerimisele ja välislahetustes käimisele. Rõõm on kohata inimesi, kelle spetsiifilisi erialaseid tekste sa oled lugenud ja kes on lugenud sinu omi. Kui sul on Eestis üsna vähe kolleege ja su kitsal uurimisalal ei ole õieti midagi pistmist kohaliku kultuuriga, siis tasub võtta ette see pingutus ja minna kohale sinna, kus saab erialaselt suhelda.

Pikapeale võib selline kitsa kogukonna põhine tegevus end ammendada nii sisulises plaanis kui ka akadeemilise toimimise mudelina. Ainult ühe filosoofi tekstide tõlgendamine jääb ahtaks ja vastava kogukonna konverentsid muutuvad liiga etteaimatavaks. Õnneks korraldatakse ka natuke laiema ringi konverentse, kus kohtuvad teatud perioodi filosoofe uurivad inimesed. Seda suunda esindab 2008. aastal Tartust alguse saanud ja tänini kord aastas Euroopa põhjapoolsetes maades toimuv *Nordic Workshop in Early Modern Philosophy* (NWEMP), mis koondab selles regioonis tegutsevaid varauusaegse filosoofia uurijaid, sealhulgas kraadiõppureid.

Filosoofia ajaloo suurkujud kirjutasid enamasti ise päris palju ja nende kohta on kirjutatud palju — selle materjali tundmine nõuab professionaalset pühendumist, nii et kui keegi võtab endale ühe klassiku kõrvale põhjalikult uurida ka teise ja kolmanda, siis see on päris mahukas töö. Üks võimalus oma ajaloolist uurimisala laiendada on tegeleda vähem tuntud või tundmatute filosoofide loominguga, mille kohta on kirjutatud märksa vähem (vt nt Jakapi 2014 ja 2020). Samuti on võimalik uurida mõiste- või probleemipõhiselt, hõlmates arvukalt autoreid (vt nt Thiel 2011).

Kui niimoodi aastaid ingliskeelses kogukonnas selle tavade ja reeglite järgi tegutseda, võib väheneda motivatsioon ja kaduda harjumus kirjutada akadeemilisi tekste eesti keeles. Mingi tasakaal tuleb leida neis kahes keeles kirjutamise vahel ja jõudumööda teha nii üht kui teist.

Loomulikult ilmub omajagu sekundaarkirjandust varauusaegse Briti filosoofia kohta ka prantsuse, saksa, poola jt suuremates keeltes. Nende tekstide sisu võib siin kirjeldatud kogukondadele tundmatuks jääda, kui seda sisu inglise keeles ei tutvustata.

4. Läheneviisiid

Ühes 1980ndatel avaldatud artiklis on Richard Rorty kujukalt esile toonud angloameerika traditsioonis tuntud eristuse kaht sorti metoodilise lähene-

mise vahel filosoofia ajaloo käsitlemisel. Need on „ratsionaalne rekonstruktsioon“ ja „ajalooline rekonstruktsioon“ (Rorty *et al.* 1984, 49–56). Esimese puhul esitatakse, analüüsitakse ja hinnatakse ajaloolistes tekstides esitatud argumente samamoodi, nagu seda tehakse tänapäevaste argumentidega. Kontekst jääb mängust välja. Mõistagi on selline lähenemine anakronistlik. Samas tõstab see ajaloost esile argumendid, mis paistavat olevat tõepoolest olulised ka praegusaegse filosoofia jaoks, jättes kõrvale ajastuomased uskumused ja eeldused, mis ei kannata välja tänapäevast filosoofilist ja teaduslikku kriitikat. Seevastu teine lähenemine püüab mõista surnud filosoofide väiteid ja argumente nende ajaloolises kontekstis, võttes arvesse, milliste debattide käigus viimased on esitatud ning mida nendega on taotletud. Rorty meelest on mõlemad rekonstrueerimismoodused vajalikud ja tulemuslikud, andes erinevat sorti teadmisi, kuid neid tuleks praktiseerida ja hoida teineteisest lahus (Rorty *et al.* 1984, 49–56).

Puhtakujulise „ratsionaalse rekonstruktsiooni“ näideteks on toodud selliseid teoseid nagu (Strawson 1966) ja (Bennett 1971), mille kohta on väidetud sedagi, et need ei ole üldse filosoofia ajaloo alased uurimused, kuigi alusmaterjaliks on vastavalt Kant ning Locke–Berkeley–Hume (Hatfield 2005, 94). Puhtakujulise „ajaloolise rekonstruktsiooni“ esindajaks loeb Rorty ideedeajaloolase Quentin Skinneri (Rorty *et al.* 1984, 50–51).

Selline terav eristus kaht sorti metoodika vahel peegeldab pinget analüütilise filosoofia tegemise ja filosoofia ajaloo uurimise vahel. Nüüdisaegset tegevfilosoofi ei pruugi üldse huvitada Descartes'i ja Hume'i väidete ajalooline tagapõhi, vaid pigem see, kas viimastel on midagi veenvat ja olulist öelda tänapäeva debattide seisukohalt võttes. Samas on puhtakujuline „ratsionaalne rekonstruktsioon“ paljude filosoofia-ajaloolaste silmis naiivne ja sedavõrd ajalugu moonutav, et seda ei saa tõsiselt võtta. Täiesti anakronistlikud vaatlused ei ole väga teretulnud ka filosoofia ajaloo ajakirjades.

Kuid see kontrastne kaheksjagamine ei kajasta tegelikku lähenemiste ja meetodite mitmekesisust ja nüansseeritust filosoofia ajaloo tekstide tõlgendamisel kõnealuses traditsioonis viimase viiekümne aasta jooksul (vt Reé *et al.* 1978; Rorty *et al.* 1984; Sorell ja Rogers 2005; Laerke *et al.* 2013). Võiks öelda, et oma huvidest ja koolitusest lähtuvalt vaadeldakse neid tekste vähem või rohkem kontekstuaalselt ja filosoofiliselt, kuid laias laastus on ajaloolises uurimises peale jäänud kontekstuaalne lähenemisviis.

Üks rekonstrueerimismoodus ei välista ilmtingimata või täielikult teist. Angloameerika traditsioonis koolitatud filosoofia-ajaloolased on üldjuhul tuttavad analüütilise filosoofia protseduuridega ning võivad neid kasutada ka tekstide tõlgendamisel, jäädes seejuures kontekstitundlikuks. Konteksti arvestav uurimine võib muu hulgas sisaldada ka argumentide „ratsionaalset rekonstruktsiooni“, eeldusel, et see lähtub teksti ajaloolisest mõttest ja

samuti tekstis kasutatud terminoloogiast. Tavaliselt tuleb filosoofia ajaloo uurijal aga teha märksa enamat ja läheneda laiemalt: konkreetse teksti(lõigu) mõistmiseks on tarvis seda kõrvutada sama autori teiste tekstidega ning tema kaasaegsete poolt kirjutatud asjassepuutuvate tekstidega, teha kindlaks, millisest mõisteskeemist autor lähtus, millisele seisukohale vastu vaidles, mida ta öeldu tähendas kaasaegsete jaoks jne. Vajadusel tuleb allikaid lugeda mitmes keeles.

Kui minna tagasi isiklikumale pinnale, siis väärrib märkimist, et eelviidatud artiklis ründab Rorty otsejoones Michael Ayersi, kes on eelnevalt rünnanud Jonathan Bennetti (Rorty *et al.* 1984, 52–53; vt Ayers 1978, 54–63). Ayersi meelest näitavad Bennetti ajalootud filosoofia ajaloo rekonstruktsioonid seda, et ta on Locke'i, Berkeley, Kanti jt tekstidest valesti aru saanud ja nende mõtlejate vaateid lubamatult moonutanud. Rorty meelest alahindab Ayers seda rolli, mida nüüdisaegne filosoofia vältimatult mängib filosoofia ajaloo sisukal uurimisel. See konkreetne debatt on nüüd ise ajalooks saanud.

Ayersi positsioon on läbi aastakümnete olnud selline, et filosoofia ajaloost saab nüüdisaegne filosoofia midagi tõepoolest õppida siis, kui selle ajalooga tegeleda konteksti arvestavalt ja põhjalikult. Mingi filosoofia ajaloo tüki läbiuurimine ja sellest õppimine praeguse filosoofia jaoks ei pea toimuma samaaegselt, ühe artikli või peatüki raames. Ayersi mahukas Locke'i-monograafias (1991) tehakse mõlemat, aga sellises järjekorras, et ajaloosse süvenetakse enne ja siis vaadatakse, mida selle ajalooga tänapäeval peale hakata saab. Tema õpilasena võtsin ma selle lähenemisviisi üldiselt omaks, ilma et me oleks neil teemadel otseselt rääkinud. Samas usun, et ka ilmselgelt anakronistlikud filosoofia ajaloo käsitlused võivad mõnikord olla nüüdisfilosoofiale tõhusaks tõukejõuks, nii et neilgi on siis teatavas mõttes edasiviiv ja positiivne roll.

5. Omistamine

Saab tuua hulgaliselt näiteid selle kohta, kuidas filosoofia ajaloo suurkujudele on omistatud lauseid, mida nende teostest ei leia. Berkeley puhul on selleks ladinakeelne „*Esse est percipi*“ (ee „Olemine on tajutud-olemine“). See ekslik omistamine mõjutas aga filosoofia arengut 20. sajandi algul, mil analüütiline filosoof George Edward Moore kummutas selle lause abil metafüüsilist idealismi (1903; vt ka Jakapi 1998).

Tihti peale omistatakse suurkujudele õpetusi, doktriine, mida nad ise ei ole selgepiirilisel formuleerinud või isegi ei saanud formuleerida, sest need õpetused on loodud pärast nende eluaega. Skinner on meid hoiatanud sellise klassikute tekstide uurimisel valitseva ohu eest, et autori hajali paiknevaid või kõrvalisi ja juhuslikke märkusi tõlgendatakse tema „õpetusena“. Arvatakse, et klassikul pidi igal olulise teema kohta olema oma õpetus. Skinner ni-

metab seda „doktriinimütoloogiaks“ (ingl „*mythology of doctrines*“) (2002, 59–67; viidatud peatüki algversioon ilmus artiklina 1969).

Vähemalt Berkeley metafüüsika puhul on kindel, et tal on selgepiiriline ja üksikasjalikult esitatud õpetus või käsitus, mis eitab materia olemasolu ja mida ta ise nimetab „immaterialismiks“ (*Works* 2, 255, 257, 259).⁵ Mitmete muude teemade puhul, mille üle ta arutleb, sellist kindlust ja selgust ei ole. Sellegipoolest tundub, et need arutlused sisaldavad mitmeid vähem või rohkem väljatöötatud vaateid või õpetusi, mis on enamat kui kõrvalised märkused.

Eriti komplitseerituks muutub olukord siis, kui klassikule omistatakse õpetus või teooria, mis kujundati välja ja esitati eksplitsiitselt alles sajandeid pärast tema eluaega. Sellise omistamise motiividest võib aru saada, kui me leiame ajaloolises tekstis midagi üllatavalt tuttavat ja moodsat, aga tasub olla ettevaatlik.

20. ja 21. sajandi lugeja jaoks on loomulik lähtuda sellisest teadusdistipliinide, filosoofia alavaldkondade ja iga valdkonna sees leiduvate põhi-positatsioonide jaotusest, mis praeguseks on välja kujunenud. Kuid varauusaegajal ei olnud veel selget piiri nt loodusteadusliku, filosoofilise ja teoloogilise mõtlemise vahel. 1721. aastal avaldas Berkeley traktaadi „Liikumisest“, milles arutletakse kehade liikumise allika üle ja väidetakse, et kehad ise on täiesti passiivsed, nii et nende liikumine peab pärinema ainsast teadaolevalt aktiivsest asjast ehk vaimust. Traktaati lugedes võib jääda mulje, et Berkeley arvab, et vähemalt üldjuhul liigutab kehi Kõikvõimas Vaim ehk Jumal ja selline vaade on kooskõlas Newtoni mehaanikaga. „Jõud“, „gravitatsioon“ jmt terminid ei osuta millelegi looduses. Jõud ja gravitatsioon on „matemaatilised hüpoteesid“, sisuliselt fiktsioonid, mis on füüsika jaoks kasulikud, aga nad ei ole reaalsed entiteedid (*Works* 4, 35, 38, 49–50). Mitmed nüüdisaegsed tõlgendajad on seepeale omistanud Berkeley’le instrumentalismi, nagu seda teadusfilosoofias mõistetakse (Newton-Smith 1985; Downing 2005).

Niisiis näeme, kuidas ajaloolises tekstis on kompleksse arutelu sees ära tuntud element, mis on sarnane ühe nüüdisaegse vaatega. Instrumentalismi selgepiirilise teadusfilosoofilise kontseptsioonina tollal ei olnud, aga tekstis on midagi piisavalt sarnast, et see vaade autorile omistada. Vaadates lähemalt Berkeley traktaadi ajaloolist konteksti ja tema asjassepuutuvaid arutlusi erinevates teostes, on seda instrumentalismi omistamist ka vaidlustatud ja püütud tagasi lükata (Peterschmitt 2008).

Antud spetsiifilises küsimuses poolt valimata tahan osutada sellele, et niisuguse omistamise puhul on tarvis ajaloolises ja filosoofilises plaanis selgeks teha, milles täpselt seisneb see sarnasus ajaloolise ja tänapäevase vaate

⁵ Berkeley teoste standardväljaandele (1948–57, lüh *Works*) viidates tsiteerin kõite ja lehekülje numbrit.

vahel ning kas selle sarnasuse kõrval on märgata ka olulisi asjassepuutuvaid erinevusi, mis muudavad omistamise problemaatiliseks. Olen selles küsimuses suhteliselt liberaalne. Ma ei väida, et sel kombel doktriine ja teooriaid omistada ei tohi või et see on mõttetu, vaid pigem seda, et kui omistada, siis tuleks seda teha täpsetes piirides ja konteksti arvesse võttes. Märkimisväärne osa sekundaarkirjandusest tegeleb sedasorti omistamiste ja nende vastustamisega.

Veel peab arvestama sellega, et mõisted muutuvad ajas, nii et praeguste filosoofiliste mõistete ülekandmine klassikute mõtlemisele võib põhjustada väiksemaid või suuremaid moonutusi (vrd Skinner 2002, 89). Siinkohal väärivad taas meenutamist Tõnu Luige loengud, milles pöörati palju tähelepanu terminoloogiale, mida klassikud oma erinevates keeltes kirja pandud teostes kasutasid. Nende terminite tähenduse selgitamise läbi avanesid spetsiifilised mõistevõrgud.

6. Vastuolud ja kooskõlastused

Kui süveneda klassiku tekstidesse, mis on kirja pandud erinevatel kümnenditel, kaasates ka käsikirjalised märkmed ja kirjavahetuse, mis on avaldatud pärast tema eluaega, siis tavaliselt avaneb kirju ja vastuoluline pilt. Mõtlemine on muidugi protsess, mis võib välja jõuda sealt, kust ta algas, kuhugi hoopis mujale, seisukohad võivad aja jooksul muutuda ja autor ei pruugi hilisemas loomingus täpselt selgitada, milliseid oma varasematest vaadetest ta endiselt pooldab ja millistest on lahti öelnud ja miks. Mõnikord võivad omavahel vastuolus olla ka seisukohad, mida autor on väljendanud ühe teose raames või ajaliselt lähestikku paiknevates üllitistes.

Samuti on võimalik, et käsikirjalises materjalis leidub seisukohti, mida nt poliitilistel või religioossetel põhjustel olnuks ebasoovitav avaldada. Kuulus näide on siin Newton, kes varjas surmani avalikkuse eest oma veendumust, et Jumal ei ole kolmainus (vt Newton 1841).

Kontekstuaalselt lähenedes ei saa välistada võimalust, et autori privaatsed tekstid sunnivad meid ümber hindama väljakujunenud arusaama sellest, mida ta on väljendanud oma ametlikes publikatsioonides. Mõnel puhul, kui avaldatud ja käsikirjaline materjal on omavahel sisulises vastuolus, võib üles kerkida küsimus, kumb allikas on autoriteetsem, kumb väljendab filosoofi „tegelikku“ seisukohta antud küsimuses.

Berkeley varastes käsikirjalistes märkmetes (nn *Filosoofilised kommentaarid* (1707–8)) leidub hume'ilikke sissekandeid (iseäranis nr 580–1), mille järgi vaim (ingl *mind*) on vaid tajumuste kogum (*Works* 1, 72). Samas on nende sissekannete juures „+“ -märk, mis Berkeley-uurijate kogukonna konsensusliku arusaama järgi viitab sellele, et autor ei pidanud neid sissekandeid enam vajalikuks või sisuliselt tõeseks. Selleks ajaks, kui ta avaldab oma mõ-

jukad teosed *Traktaat inimtunnetuse printsiipidest* (1710) ja *Kolm dialoogi Hylase ja Philonousi vahel* (1713), on tal vaimust saanud substants. Enamus tõlgendajaid (sh Jakapi 2007a) leiab, et see viimane, avaldatud vaade on tõepoolest see, milleni Berkeley välja jõudis ja mida pooldas, kuid on väidetud ka seda, et just nendes varastes märkmetes on kirjas tema tegelik, hume'ilik vaade, mida ta avalikkuse eest varjas (Muehlmann 1995). Tavaliselt heidetakse pilk neisse märkmetesse selleks, et mõista, kuidas üks või teine avaldatud vaade kujunes. Kokku on *Filosoofilistes kommentaarides* 888 sissekannet ja trüakis avaldati need esmakordselt 1871. aastal ehk üle saja aasta pärast autori surma.

Varauusaegsete mõtlejate puhul tuleb tihtipeale mängu täiendav keerukus, mis seisneb selles, et paljud neist ei olnud üksnes filosoofid tänapäevases mõttes, vaid andsid oma panuse mitmete olemasolevate distsipliinide arendamisse ja ka uute väljakujundamisse. Teatavad mõtteskeemid võisid neil aga olla üldised ja ilmned neis erinevates valdkondades ja kontekstides. Sellisel juhul tuleb nende vaateid ajalooliselt rekonstrueerides vaadata ka üle filosoofia piiride.

Berkeley pole siin erandiks. Tema teostel on koht nägemispsühholoogia (*Essee uuest nägemisteooriast* (1709)), matemaatika (*Analüütik* (1734)) ja majandusteooria ajaloos (*Küsija* (1735–7)), kuid kõigis neis valdkondades, filosoofiast rääkimata, ilmneb tema märgiteooria, millest tuleb veel allpool juttu.

Kui filosoofia-ajaloolane seisab klassiku vaadete rekonstrueerimisel silmitsi kirju (ja mahuka) materjaliga, millest vaatavad vastu sedasorti vastuolud, nagu ülal kirjeldatud, siis on küsimus selles, kuidas neisse vastuoludesse suhtuda ja mida nendega peale hakata. Tihtipeale otsitakse kooskõla, püüdes näidata, et vastuolu on näiline. Vastavalt olukorrale kasutatakse selleks mitmesuguseid võtteid: tõlgendatakse probleemseid tekstilõike nii, et need sobituksid üldisesse kooskõlalisse narratiivi, omistatakse autorile sügavam vaade, mis pinnalised vastuolud ära seletab, üks kahest omavahel vastuolus olevast vaatest kuulutatakse salajaseks ja tegelikuks, teine avalikuks ja teeselduks jne.

Skinner nimetab säärast kooskõla eeldamist, otsimist ja taotlemist kriitiliselt „koherentsimütoloogiaks“ (ingl „*mythology of coherence*“) (2002, 67–72). Tuleb nõustuda, et kooskõlaotsinguga ei maksa liiale minna. Samas ei saa välistada, et mõned vastuolud ongi näilised või esile kutsutud hoopis tõlgendajate poolt. Selgust toob detailne ja nüansse arvestav uurimine. Sealjuures on tavaks tõlgendada autori väiteid heatahtlikult, mitte rutata talle vigu külge pookima.

7. Suur lugu

Mõnikord konstrueerivad filosoofia-ajaloolased narratiivi, mis kirjeldab, kuidas klassiku mõtlemine teatud teemal aja jooksul kujunes ja arenes, kuni teatud doktriini või teooriani välja jõudis. Selline narratiiv võib hõlmata mitmesuguseid eri aegadel kirjutatud tekste, nii publikatsioone kui ka käsikirju. Muu hulgas seletab säärane arengulugu ära vastuolud eri aegadel kirjutatud tekstide vahel.

Doktorantuuri käigus sekundaarkirjandust lugedes hakkas mulle tunduma, et 1980ndatel on kaks filosoofia-ajaloolast, David Berman (sünd 1942) ja Bertil Belfrage konstrueerinud just sedalaadi narratiivi, omistades Berkeley'le emotiivse tähenduse teooria. Tõsi küll, nad avaldasid oma tõlgendused teineteisest eraldi, mitte ühispublikatsioonides, ning võisid mõnedes detailides ka teineteisega mitte nõustuda, kuid suuremalt jaolt klappisid need tõlgendused hästi kokku ja sõnum oli üks: Berkeley lõi innovatiivse, ajaloolises plaanis murrangulise tähtsusega tähendusteooria, mille järgi on teatud lausungitel emotiivne tähendus, kuigi puudub kognitiivne tähendus. Kahepeale jutustasid Berman ja Belfrage mitmeid Berkeley kirjutisi hõlmava loo, mis näitas, kuidas tema varane locke'ilik keelekäsitlus (sõnal on tähendus siis, kui sellele vastab idee kõneleja vaimus; kõnelemise eesmärk või otstarve on ideede kommunikeerimine) arenes avaramaks vaateks, mille järgi sõnu võidakse kasutada ka teistel eesmärkidel, nimelt teatud emotsioonide, hoiakute ja tegude esilekutsumiseks.

On tõsi, et sellise avara kontseptsiooni sõnade kasutamise erinevatest otstarvetest avaldas Berkeley kokkuvõtlikult teose *Traktaat inimtunnetuse printsiipidest* sissejuhatuse paragrahvis 20 (*Works* 2, 37) ja põhjalikumalt oma hilisema teose *Alciphron* (1732) 7. dialoogis (vt *Works* 3, 291–308). Küsimus on selles, kas tegu oli emotiivse tähenduse teooria või millegi muuga.

1980ndate algul avaldas Berman artikli (1981), milles väitis, et *Alciphroni* 7. dialoogis sisaldub nimetatud teooria. Bermanni arusaama järgi aimas Berkeley seeläbi ette emotivismi, nagu loogilised positivistid selle 20. sajandil esitasid. Iseäranis pidas Berman silmas Alfred Ayeri (1910–1989) ja tema teose *Keel, tõde ja loogika* (1990; 1 tr 1936) 6. peatükki. Tõsi küll, Berkeley kasutas oma uut teooriat selleks, et kaitsta religioosset keelt, Ayer aga pidas religioosset keelt tähendusetuks ning omistas emotiivse tähenduse eetika ja esteetika valda kuuluvatele väljenditele.⁶ Sellegipoolest, kuna Ayer oli Berkeley filosoofiaga teataval määral tuttav ja sellest mõjutatud, siis võis ta ehk olla vähemalt kaudselt mõjutatud ka viimase loodud emotiivse tähenduse teooriast. Et asjasse selgust saada, kirjutas Berman Ayerile ja küsis

⁶ Berkeley enda moraalikäsitlus, mis ilmneb peamiselt traktaadis „Passiivne kuulekus“ (1712), on samuti olnud tuliste vaidluste objektiks. Leian, et ta ei olnud utilitarist, nagu sageli on väidetud, vaid rajas oma arusaama moraalist loomuseadusele (Jakapi 2007b).

järele, kas üheks tema emotivismi allikaks võis olla Berkeley. Ayer vastas eitavalt, lisades, et tema jaoks oli oluline üksnes Berkeley fenomenalism (Berman 1981, 229; 1994, 155).

Bermani tõlgenduse järgi eristas Berkeley *Alciphronis* kognitiivseid väiteid (ingl *cognitive statements*) ja emotiivseid lausungeid (ingl *emotive utterances*) ning kasutas seda eristust religiooni valdkonnas.⁷ Täpsemalt olevat Berkeley seisukohal, et loomuliku religiooni väidetel, mis käivad Jumala eksistentsi ja atribuutide kohta, on kognitiivne tähendus. Need väited on informatiivsed: „Jumal eksisteerib ja on tark“ edastab mingit teavet (vrd „Too lehm on pruun“). Lisaks sellele sisaldab kristlus ka lausungeid sääraste müsteeriumide kohta nagu Püha Kolmainsus, pärispatt ja Jumala arm — neil pole kognitiivset tähendust, kuid on emotiivne tähendus. Need lausungid ei edasta infot, kuid kutsuvad esile teatud emotsionaalseid reaktsioone: nt Kolmainsusest kõnelemine tekitab usklikes „armastust, lootust tänulikkust ja kuulekust“, Jumala armust kõnelemine häid harjumusi või soodumusi ja vagadust. Kristlikest müsteeriumidest kõnelemist saab võrrelda selliste lausungitega nagu „Ära nukrutse!“ või „Kao minema!“ (Berman 1981; 1994, 146–148).

1980ndate keskel avaldas Belfrage mitu artiklit (1985; 1986a; 1986b), milles ta kirjeldab üksikasjalikult ja mitmeid allikaid analüüsides, kuidas varane locke'ilik kognitivist Berkeley jõudis välja emotiivse tähenduse teooriani, mille leiame teose *Traktaat inimtunnetuse printsiipidest* esialgselt, käsikirjalisest sissejuhatausest (1708). Belfrage pidas seda käsikirja nii oluliseks, et viis selle trükitud kujule, mis sisaldab ka kõiki Berkeley tehtud parandusi (vt Berkeley 1987). Erinevalt avaldatud sissejuhatausest sisaldab see käsikiri arutelu apostel Pauluse lubaduse üle, et Taevas ootavad meid mingid salapärased head asjad (vt 1 Kr 2: 9). Berkeley väitel ei too apostli sõnad meie vaimu selgepiirilisi ideid noist asjadest. Pauluse eesmärgiks on hoopis teha meid rõõmsaks ja innukaks oma kohuse täitmisel. Belfrage tõlgenduse järgi väidab Berkeley siin, et Pauluse öeldul pole deskriptiivset tähendust, kuid on emotiivne tähendus (vt Berkeley 1987, 47–48, 105–107). Belfragele sekundaaris Berman (1986).

Oma artiklipõhises doktoriväitekirjas käsitlesin Bermani ja Belfrage tõlgendusi teineteist täiendavana, st tervikliku narratiivina, tuues välja ka erinevused detailides. Nimetasin selle koondnarratiivi „mittekognitivistlikuks tõlgenduseks“ (vt Jakapi 2002c, 9–25).

⁷ Berkeley ise kasutas muidugi teistsugust, 18. sajandile omast terminoloogiat. Põhjalikum terminoloogiline selgitus on esitatud artiklis (Jakapi 2002b).

8. Lammutamine ja ülesehitamine

Kui üks filosoofia-ajaloolane on konstrueerinud ja avaldanud klassiku mõtlemise arenguloo ja omistanud viimasele mingi doktriini või teooria, siis tavaliselt ilmub mõne aja pärast välja teine filosoofia-ajaloolane, kes püüab selle loo lammutada, omistamise vaidlustada ning midagi paremat asemele pakkuda.

Doktoriväitekirjas ja mitmes sellele järgnenud publikatsioonis võtsin ette kõik allikad, mis Bermanni ja Belfrage „mittekognitivistlikus tõlgenduses“ figureerivad. Püüdsin näidata, et Berkeley ei väida kusagil, et kristlike müsteeriumidega seotud lausungitel puudub kognitiivne tähendus. Väitsin, et kristliku filosoofina käsitas ta neid lausungeid tõeste ja informatiivsetena, sest tema meelest on nende allikaks Jumal, kes valitud inimeste vahendusel pühakirjas kõneleb ning nõnda ülemeelelisi tõdesid ilmutab. Tegemist ei ole pelgalt inimlike kõnetegudega. See arusaam on kooskõlas Berkeley väitega, et nimetatud müsteeriumidesse uskumisel on head tagajärjed uskuja tunnete, hoiakute ja käitumisele. Religioosne uskumine seisneb tollase arusaama järgi olemuslikult selles, et nõustutakse (ingl *assent*) usulausega, mis väljendab usutõde. Väitsin, et olulistes tekstilõikudes kirjeldabki Berkeley sisuliselt uskumise, mitte pelga lausumise tagajärgi. Sealjuures ei ütle ta, et uskuja vaimus pole müsteeriumidega seoses üldse mingisuguseid ideid ega vähimatki arusaama. Neil kaalutlustel järeldasin, et emotiivse tähenduse teooria omistamine Berkeley'le on ekslik (vt Jakapi 2002a; 2002c, 26–51; 2007c). Berman pole sellele kriitikal kirjalikus vormis vastanud, küll aga teataval määral Belfrage (2007).⁸

Väitekirja koosseisu kuuluvas artiklis (Jakapi 2003) analüüsisin *Filosoofiliste kommentaaride* sissekannet nr 720 (*Works* 1, 88), millele Bermanni ja Belfrage tõlgenduses on antud küllaltki oluline roll. Nimelt eristavat varane Berkeley seal kognitiivseid ja mittekognitiivseid väljendeid, ehkki selles arenguastmes ei räägi ta veel sõnade emotiivsest jõust ja mõjust. Mõistagi ei nõustunud ma selle tõlgendusega. Mainin seda artiklit eraldi, et näitlikustada, kui kitsaks ja spetsiifiliseks saab filosoofia-ajaloolise uurimisega minna. Tegemist on ju vaid ühe sissekandega klassiku varases käsikirjas.

Kriitikal lisaks esitasin arvamuse ka selle kohta, milline oli Berkeley vaade (iseäranis *Alciphronis*) nende väljendite tähenduse kohta, mis puudutavad kristlikke müsteeriume. Minu tõlgenduse järgi oli Berkeley seisukohal, et teataval, piiratud määral me öeldut mõistame, kuid rangelt võttes

⁸ Doktorantuuri ajal sõitsin kord spetsiaalselt Dublinisse, et Bermaniga kohtuda. Meie vestlus oli sõbralik ja konstruktiivne, ilma et me sisulise üksmeeleni oleks jõudnud. Sisulistest lahkarvamustest olenemata kujunes meeldivaks ka mu läbisaamine rootslasest vanameistri Belfragega, nii et 2005. aastal korraldasime Tartus koos suure rahvusvahelise Berkeley-konverentsi.

on nende väljendite tähendus teada vaid kõnelejale ehk Jumalale. Sellegipoolest on mõistuspärane ja kasulik nõustuda asjassepuutuvate usulause- tega ning see nõustumine mõjutab uskliku tundeid, hoiakuid ja käitumist. Tegemist on pigem usu toimimise kirjelduse kui tähendusteooriaga (Jakapi 2002c, 46; 2002d, 32). Seda tõlgendust on hiljem kritiseeritud (Bettcher 2007, 145; Pearce 2017, 54). Siinkohal võiks seda tõlgendust nimetada *varasemaks rekonstruktsiooniks*.

Paralleelselt minuga tegeles USA-s Bermani ja Belfrage Berkeley-interpretsioonidega Kenneth Williford. Ta avaldas mahuka artikli (2003), milles vaidles vastu Belfrage väitele, et teose *Traktaat inimtunnetuse printsiipidest* käsikirjaline sissejuhatus sisaldab emotiivse tähenduse teooriat, ning pakkus selle asemel välja oma asjakohase tõlgenduse.

Ühel konverentsil kohtusin Willifordiga. Tema eestvedamisel kujunes välja koostöö, mille lõpptulemusena avaldasime ühisartikli (Williford ja Jakapi 2009). Selles artiklis esitasime uue, tekstilähedase ja üsnagi detailirohke interpretatsiooni Berkeley keelekäsitusest *Alciphroni* 7. dialoogis. Omistasime talle teatava tähendusteooria ilma sellele kõlavat nime andmata. See teooria või pigem teooriavisand hõlmab mitmesuguseid märke, millest Berkeley räägib: sõnad, matemaatilised sümbolid, žetoonid kaardimängulaual jm. Nagu ta selgitab, kasutatakse märke erinevates funktsioonides ning selleks, et märgil oleks tähendus, ei pea see ilmtingimata tähistama üht selgepiirilist ideed. Emotsioonide esilekutsumine on üks keele funktsioonidest. Kuid meie tõlgenduse järgi ei samasta Berkeley asjassepuutuvate väljendite tähendust nende emotiivse kasutusega. Kristlikke müsteeriume puudutavate terminite tähenduseks ei ole ei selgepiirilised ideed ega emotsionaalsed reaktsioonid, vaid nende tähendust haaratakse kontekstide kaudu, kus neid termineid kasutatakse. Nt sõna „Kolmainsus“ ei tähista üht selgepiirilist ideed, kuid figureerib Berkeley jaoks olulistes ja tõestest lausetes. Kolmainsusesse uskumine kutsub esile „armastust, lootust, tänulikkust ja kuulekust“, kuid mitte automaatse reaktsioonina, vaid selle asjaolu hoomamise kaudu, et tegemist on meie „Looja, Lunastaja ja Pühitsejaga“ (vt *Works* 3, 297). Seda tõlgendust, mis on kooskõlas mu kriitikaga Bermani ja Belfrage „mitte-kognitivistliku tõlgenduse“ aadressil, võiks siinkohal nimetada *hilisemaks rekonstruktsiooniks*.

Mida ma esialgu tähele ei pannud või piisavalt oluliseks ei pidanud, on asjaolu, et see hilisem rekonstruktsioon ja mu varasem rekonstruktsioon on omavahel vastuolus. Hilisema rekonstruktsiooni järgi rakendab Berkeley sellistele väljenditele nagu „Kolmainsus“, „Jumala arm“ ja „pärispatt“ konkreetset tähendusteooriat, varasema järgi mitte. Siin on juba tegemist vastuoluga metatasandil. Kui klassiku vaated aja jooksul muutuvad, siis miks mitte ka tema tõlgendaja omad. Kuna siin on võimalus see asi ära klaarida, siis

ühinen oma varasema rekonstruktsiooni kriitikutega ja ütlen sellest lahti, jäädes hilisema juurde.

Diskussioon Berkeley keelekäsituse üle jätkub. Religioonifilosoof Michael Scott (2013, 26–39) väidab, et *Alciphroni* 7. dialoogis esitatud vaade on „religioosne ekspressivism“. Seejuures ei viita ta asjassepuutuvale sekundaar-kirjandusele. Kenneth Pearce (2017) analüüsib Berkeley arusaamu keelest ja tähendusest tema filosoofilise arengu erinevatel etappidel põhjalikult ja kontekstitundlikult. Sealjuures toetub Pearce'i tõlgendus hilise Wittgensteini keelekäsitusele (vt ka West 2018, 58). Krisztián Pete (2021) võrdleb Berkeley ja Ayeri vaateid moraali ja religiooni keele tähendusele, käsitledes ka eelkirjeldatud debatti *Alciphroni* 7. dialoogi üle.⁹

9. Kokkuvõte

Kirjeldasin artiklis filosoofia ajaloo uurimist nii, nagu olen seda kogunud kõigepealt õppurina ja seejärel ühe rahvusvahelise spetsialistide kogukonna liikmena. Tutvustasin angloameerika traditsioonis levinud lähenemisviise filosoofia ajaloole, selgitasin lähemalt, kuidas selles traditsioonis klassikute tekste tõlgendatakse, ja tõin konkreetse näite tõlgenduslikust poleemikast Berkeley keelekäsituse ümber.

Kirjeldatud uurimistegevus on kompleksne ja detailirohke, küllaltki ran-ge ja täpne, mitte vabamänguline ega pelgalt assotsiatiivne. Tekstilõikude tõlgendamine ja nende abil argumenteerimine võib välja jõuda üllatavate peensusteni.

Angloameerika traditsioonis on filosoofia ajaloo uurimine ja filosoofiline uurimistöö kaks erinevat tegevust, mis kohati siiski põimuvad. Osa analüütilisest filosoofiast suhtleb teadlikult filosoofia ajalooga. See suhtlus toimub erineva intensiivsusega ja võtab erinevaid vorme, kuid suund paistab olevat suurema sisukuse ja põhjalikkuse poole. Leidub vähemal või rohkemal määral filosoofia ajaloost inspireeritud nüüdisfilosoofiat ja vähemal või rohkemal määral nüüdisfilosoofiast mõjutatud filosoofia-ajaloolisi uurimusi. Ühes ääres on sellised filosoofia-ajaloolased, keda ei huvita üldse, kas nende töö tulemused tegevfilosoofe kõnetavad. Teises ääres on sellised tegevfilosoofid, keda ei huvita üldse filosoofia ajalugu. Paljud paiknevad kusagil nende äärte vahepeal. On ka neid, kes peavad paralleelselt või erinevatel eluperioodidel mõlemat ametit.

⁹ Filosoofia-ajaloolased peavad mõnikord silmitsi seisma ka hoopis teist laadi väljakutsetega. Viimasel ajal on teravaks muutunud arutelu selle üle, et Berkeley polnud mitte ainult vooruslik anglikaani vaimulik ja pereisa, vaid ka orjapidaja (Humphreys 2020).

Kirjandus

- Ayer, A. J. (1990). *Language, Truth and Logic*, Penguin.
- Ayers, M. (1978). Analytical philosophy and the history of philosophy, J. Reé, M. Ayers ja A. Westoby (toim), *Philosophy and its Past*, Harvester Press, Sussex, lk 41–66.
- Ayers, M. (1991). *Locke: Epistemology and Ontology*, Routledge, London.
- Ayers, M. (2019). *Knowing and Seeing: Groundwork for a New Empiricism*, Oxford University Press, Oxford.
- Belfrage, B. (1985). The clash on semantics in Berkeley's *Notebook A*, *Hermathena* **139**: 117–126.
- Belfrage, B. (1986a). Berkeley's theory of emotive meaning (1708), *History of European Ideas* **7**: 643–649.
- Belfrage, B. (1986b). Development of Berkeley's early theory of meaning, *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger* **3**: 319–330.
- Belfrage, B. (2007). The theological positivism of George Berkeley (1707–1708), J. Lemetti ja E. Piirimäe (toim), *Acta Philosophica Fennica* **83**, Helsinki University Press, Helsinki, lk 37–52.
- Bennett, J. F. (1971). *Locke, Berkeley, Hume: Central Themes*, Clarendon, Oxford.
- Berkeley, G. (1948–1957). *The Works of George Berkeley Bishop of Cloyne*, 9 vols, Thomas Nelson, London. A. A. Luce and T. E. Jessop (toim).
- Berkeley, G. (1987). *George Berkeley's Manuscript Introduction*, Doxa, Oxford. B. Belfrage (toim).
- Berman, D. (1981). Cognitive theology and emotive mysteries in Berkeley's *Alciphron*, *Proceedings of the Royal Irish Academy* **81c**: 219–229.
- Berman, D. (1986). Berkeley's semantic revolution: 19 November 1707–11 January 1708, *History of European Ideas* **7**: 603–607.
- Berman, D. (1994). *George Berkeley: Idealism and the Man*, Clarendon, Oxford.
- Bettcher, T. M. (2007). *Berkeley's Philosophy of Spirit: Consciousness, Ontology and the Elusive Subject*, Continuum, London. (Continuum Studies in British Philosophy).
- Breidert, W. (1987). On the early reception of Berkeley in Germany, E. Sosa (toim), *Essays on the Philosophy of George Berkeley*, Springer, Dordrecht, lk 231–241.

- Breidert, W. (1989). *George Berkeley 1685–1753. Vita Mathematica Bd. 4*, Birkhäuser Verlag, Basel, Boston, Berlin.
- Downing, L. (2005). Berkeley's natural philosophy and philosophy of science, K. Winkler (toim), *The Cambridge Companion to Berkeley*, Cambridge University Press, Cambridge, lk 230–265.
- Hatfield, G. (2005). The history of philosophy as philosophy, T. Sorell ja G. A. J. Rogers (toim), *Analytic Philosophy and History of Philosophy*, Clarendon Press, Oxford, lk 83–128.
- Humphreys, J. (2020). What to do about George Berkeley, Trinity figurehead and slave owner?, *The Irish Times*. 18. juuni.
URL: <https://www.irishtimes.com/culture/what-to-do-about-george-berkeley-trinity-figurehead-and-slave-owner-1.4277555>
- Jakapi, R. (1998). *Esse est percipi*, *Studia Philosophica* 3: 7–13.
- Jakapi, R. (2002a). Emotive meaning and Christian mysteries in Berkeley's *Alciphron*, *British Journal for the History of Philosophy* 10: 401–411.
- Jakapi, R. (2002b). Ayer, Berman, Berkeley ja emotiivne tähendus, *Akadeemia* 14(11): 2365–2386.
- Jakapi, R. (2002c). *Berkeley, Mysteries, and Meaning: A Critique of the Non-Cognitivist Interpretation*, University of Tartu Press. Dissertationes philosophicae Universitatis Tartuensis 2.
- Jakapi, R. (2002d). Faith truth, revelation and meaning in Berkeley's defense of the Christian religion (in *Alciphron*), *The Modern Schoolman* 80: 23–34.
- Jakapi, R. (2003). Entry 720 of Berkeley's *Philosophical Commentaries* and 'non-cognitive' propositions in Scripture, *Archiv für Geschichte der Philosophie* 85: 86–90.
- Jakapi, R. (2007a). Berkeley and the separate state of the soul: A note, *Berkeley Studies* 18: 24–28.
- Jakapi, R. (2007b). Was Berkeley a Utilitarian?, J. Lemetti ja E. Piirimäe (toim), *Acta Philosophica Fennica* 83, Helsinki University Press, Helsinki, lk 53–68.
- Jakapi, R. (2007c). Christian mysteries and Berkeley's alleged non-cognitivism, S. H. Daniel (toim), *Reexamining Berkeley's Philosophy*, University of Toronto Press, Toronto, lk 188–198.
- Jakapi, R. (2014). Samuel Colliber on the soul and immortality, *Studia z Historii Filozofii* 4: 127–147.
- Jakapi, R. (2020). Early modern natural philosophy allied with revealed religion: Boyle and Whiston, M. Fuller, D. Evers, A. Runehov, K.-W. Sæther ja

- B. Michollet (toim), *Issues in Science and Theology: Nature – And Beyond. Transcendence and Immanence in Science and Religion*, Springer, lk 233–243.
- Laerke, M., Smith, J. E. H. ja Schliesser, E. (toim) (2013). *Philosophy and Its History: Aims and Methods in the Study of Early Modern Philosophy*, Oxford University Press, Oxford.
- Moore, G. E. (1903). The refutation of idealism, *Mind* **12**: 433–453.
- Muehlmann, R. (1995). The substance of Berkeley's philosophy, R. G. Muehlmann (toim), *Berkeley's Metaphysics: Structural Interpretive, and Critical Essays*, The Pennsylvania State University Press, lk 89–105.
- Newton, I. (1841). *Historical Account Of Two Notable Corruptions Of Scripture: In A Letter To A Friend*, Watchmaker Publishing.
- Newton-Smith, W. H. (1985). Berkeley's philosophy of science, J. Foster ja H. Robinson (toim), *Essays on Berkeley: A Tercentennial Celebration*, Clarendon Press, Oxford, lk 151–161.
- Pearce, K. L. (2017). *Language and the Structure of Berkeley's World*, Oxford University Press, Oxford.
- Pete, K. (2021). Ayer and Berkeley on the meaning of ethical and religious language, A. T. Tuboly (toim), *The Historical and Philosophical Significance of Ayer's Language Truth and Logic (History of Analytic Philosophy)*, Palgrave Macmillan, lk 307–331.
- Peterschmitt, L. (2008). Can Berkeley be an instrumentalist? Towards a reappraisal of Berkeley's philosophy of science, *Berkeley Studies* **19**: 19–31.
- Reé, J., Ayers, M. ja Westoby, A. (toim) (1978). *Philosophy and its Past*, Harvester Press, Sussex.
- Rorty, R., Schneewind, J. B. ja Skinner, Q. (toim) (1984). *Philosophy in History: Essays in the Historiography of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Scott, M. (2013). *Religious Language*, Palgrave Macmillan.
- Skinner, Q. (1969). Meaning and understanding in the history of ideas, *History and Theory* **8**: 3–53.
- Skinner, Q. (2002). *Visions of Politics. Volume 1: Regarding Method*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sorell, T. ja Rogers, G. A. J. (toim) (2005). *Analytic Philosophy and History of Philosophy*, Clarendon, Oxford.
- Strawson, P. F. (1966). *Bounds of Sense: An Essay on Kant's Critique of Pure Reason*, Methuen, London.

- Thiel, U. (2011). *The Early Modern Subject: Self-Consciousness and Personal Identity from Descartes to Hume*, Oxford University Press, Oxford.
- West, P. (2018). Berkeley on the relation between abstract ideas and language in *Alciphron* VII, *Ruch Filozoficzny* 74: 51–70.
- Williford, K. (2003). Berkeley's theory of operative language in the *Manuscript Introduction*, *British Journal for the History of Philosophy* 11: 271–301.
- Williford, K. ja Jakapi, R. (2009). Berkeley's theory of meaning in *Alciphron* VII, *British Journal for the History of Philosophy* 17: 99–118.

On Studying the History of Philosophy in the Anglo-American Tradition: Interpreting the Views of G. Berkeley

The article describes how the history of philosophy is studied in the Anglo-American tradition. I focus on research on the philosophy of George Berkeley I was extensively engaged with around 1995–2007. Based on personal experience, I explain what practices prevail in a community of professional historians of philosophy in this tradition. I introduce the different approaches and principles that experts in this field follow and also point out my own position in this framework. While I think that the history of philosophy is worth exploring in depth, I do not condemn more superficial approaches. Further, I describe typical problems, solutions and techniques that historians of philosophy encounter in interpreting texts. In the last parts of the article, I present in more detail my experience in examining Berkeley's ideas on language. Using the example of a specific controversy, I show how historians of philosophy debate.

Keywords: Berkeley, analytic philosophy, rational reconstruction, historical reconstruction
